

УДК 658.8.338.439.4

І.Ю. Гришова, д-р екон. наук

Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса, Україна

О.О. Красноруцький, д-р екон. наук

Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка, м. Харків, Україна

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ ТА ЗАРУБІЖНА МЕТОДОЛОГІЯ ЇХ ОЦІНЮВАННЯ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ

І.Ю. Гришова, д-р екон. наук

Одесская национальная академия пищевых технологий, г. Одесса, Украина

А.А. Красноруцкий, д-р екон. наук

Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства им. Петра Василенко, г. Харьков, Украина

КОРРУПЦИОННЫЕ РИСКИ И ЗАРУБЕЖНЫЕ МЕТОДОЛОГИЯ ИХ ОЦЕНКИ В СИСТЕМЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ БИЗНЕСА

Inna Gryshova, Doctor of Economics

Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa, Ukraine

Oleksiy Krasnorutskyy, Doctor of Economics

Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture, Kharkiv, Ukraine

CORRUPTION RISKS AND FOREIGN METHODOLOGY OF THEIR EVALUATION IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY BUSINESS

Розглянуто систему економічної безпеки бізнесу в аспекті виникнення корупційних ризиків, їх впливу на діяльність бізнесу та запропоновано методи їх оцінювання, ґрунтуючись на зарубіжному досвіді. Висвітлено можливість імплементації методології як основи підготовки методики антикорупційної експертизи, що використовується як зразкова модель оцінювання в європейських країнах.

Ключові слова: економічна безпека, національна економіка, управління бізнесом, тіньова економіка, корупційні ризики, методи оцінювання.

Рассмотрена система экономической безопасности бизнеса в аспекте возникновения коррупционных рисков, их влияния на деятельность бизнеса и предложены методы их оценки, основываясь на зарубежном опыте. Освещена возможность имплементации методологии как основы подготовки методики антикоррупционной экспертизы, которая используется в качестве образцовой модели оценки в европейских странах.

Ключевые слова: экономическая безопасность, национальная экономика, управление бизнесом, теневая экономика, коррупционные риски, методы оценки.

The system of economic security business in terms of the emergence of corruption risks, their impact on the business and the methods of their assessment, based on international experience. My opportunity to consider the implementation MARC methodology as a basis for the preparation of anti-corruption expertise methods used as an exemplary model of evaluation in European countries.

Key words: economic security, national economy, business management, shadow economy, corruption risks, methods of assessment.

Постановка проблеми. Розроблення дієвої системи та методології щодо виявлення та нейтралізації економічних порушень є одним з головних завдань системи економічної безпеки, що надасть превентивного захисту в аспекті нецільового використання бюджетних коштів, порушень проти власності бізнесу та у сфері господарської діяльності на рівні підприємств і державному рівні національної економіки, відмивання й легалізації доходів, доведення до банкрутства тощо. Такі економічні порушення знищують інвестиційний потенціал країни, вимивають бюджетні кошти, дестабілізують фінансово-кредитну систему.

Відомо, що цілеспрямований погляд на процеси, що відбуваються за допомогою «тіньової» економіки, вказують на те, що вона узагальнює всі види економічної діяльності підприємств, які не віддзеркалюються в офіційній статистиці, охоплює сфери тіньової діяльності виробничо-господарських структур. Саме ці прояви найбільш відомі на підприємствах в умовах високої інфляції, усталення фінансового стану та порушення критеріїв економічної безпеки під впливом деструктивних процесів внаслідок десин-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

хронізації фінансових потоків та розбалансування систем управління економічного захисту підприємств.

Вважається, що в період фінансових негараздів саме кризовий процес зі своїми загальноприйнятими складовими, такими як стратегічна криза, криза результатів, криза ліквідності й платоспроможності цілеспрямовано руйнує ієрархічну структуру зв'язків і економічних відносин, який складається роками на підприємствах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми формування дієвої системи економічної безпеки на вітчизняних підприємствах розглядають у своїх працях такі науковці: Ю.М. Атаманчук, В.Г. Андрійчук, І.В. Алексєєв, М.Й. Малік, І.Ю. Гришова, Н.В. Лагодієнко, І.О. Крюкова, Т.С. Шабатура, Ж.В. Дерій, М.В. Дубина, В.О. Ткач, О.О. Соснін, Л.Я. Чубата, В.К. Чепелюк, Л.Е. Лебедь, І.Б. Хома, С.М. Шкарлет, Л.М. Худолій, Б.О. Язлюк [1–11].

Проте більшістю вироблена методологія оцінювання дієвості та ефективності системи економічної безпеки не враховує корупційні ризики, що, у свою чергу, повинно відігравати вагомий роль за умови високого рівня корупції в національній економіці та забезпечувати детенізацію основних економічних сфер, захист економічних інтересів держави й бізнесу.

Мета дослідження полягає у вивченні зарубіжного досвіду оцінювання корупційних ризиків, що можуть бути використані під час формування та реалізації системи економічної безпеки на вітчизняних підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Поява методології проекту MARC значно активізувала зусилля європейських інститутів щодо створення методики оцінювання корупційних ризиків у законодавстві, яка мала б стати імплементацією цієї методології на національному рівні та в системі економічної безпеки підприємств. В основі методології MARC є кілька принципових моментів:

1. Виділяються три стандартні фази оцінювання (відбір законодавчих актів, проведення їх аналізу, формулювання пропозицій щодо усунення виявлених ризиків).
2. Оцінювання проводиться на рівні концепції нормативно-правового акта (загальна оцінка) та його змісту (змістовна оцінка).
3. Використовується система спеціальних індикаторів (показників) корупційних ризиків.
4. Корупційні ризики отримують кількісну оцінку через спеціальні індекси в системі економічного захисту.

Найчастіше методологія MARC, як основа підготовки методики антикорупційної експертизи, використовувалась як зразкова модель оцінювання й проводилась лише в кількох європейських країнах, хоча при цьому повнота та послідовність її імплементації не завжди була повною. Наприклад, на основі використання лише окремих положень методології MARC було затверджено методику оцінювання корупційних ризиків у Молдові в 2007 році. Ця методика мала забезпечити можливість виявлення в нормативно-правових актах або в їх проектах корупційних ризиків. Основою методики було виділення двох рівнів оцінювання: загального (на рівні концепції) і змістовного. Визначення можливості появи корупційних ризиків на концептуальному рівні являло собою найбільш складне завдання. Визначались два основні напрямки оцінювання:

- а) відповідність нормативно-правового акта вимогам національного антикорупційного законодавства та міжнародним стандартам у цій сфері;
- б) обґрунтованість, яка передбачала фактичну відповідність нормативно-правового акта вимогам підтримання справедливості щодо соціальних інтересів у цій сфері (неможливість задоволення інтересів одних соціальних суб'єктів за рахунок порушення

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

прав інших, нанесення шкоди, покладення суспільно невиправданих витрат на соціальних суб'єктів, тощо) [3].

Маємо зазначити, що у багатьох державах світу з метою здійснення цілеспрямованих заходів розроблені, ухвалені та діють спеціальні закони щодо боротьби з корупцією. У деяких країнах світу існують закони, які безпосередньо спрямовані на боротьбу з корупцією або регулюють окремі аспекти у межах законів щодо боротьби з організованою злочинністю, або закони, що регулюють державну службу (Великобританія, Білорусь, Литва, Румунія). У цьому плані, наприклад, в Італії в 1993 році під тиском громадськості був прийнятий Закон «Про угруповання мафіозного типу», який встановив сувору відповідальність за входження до злочинної організації типу мафія.

У законодавстві США, наприклад: чотири глави розділу 18 Зводу Законів: «Хабарництво, нечесні доходи і зловживання своїм положенням публічними посадовцями»; «Посадовці і службовці за наймом»; «Здирство і погрози»; «Вибори і політична діяльність».

Водночас у багатьох державах світу, зокрема в Австрії, Чехії, Швеції та в деяких інших, немає єдиного спеціального закону у сфері боротьби з корупцією. У цих країнах нормативно-правові документи з цих питань охоплюють відповідні законодавчі акти, а діяльність державних органів регламентована відповідними частинами Кримінального кодексу або, як один із варіантів, на основі співробітництва з міжнародними організаціями, насамперед Інтерполом і Європолом.

Фахівці зазначають, що чітка й ефективна система боротьби з корупцією, яка спирається на ефективну нормативно-правову базу й підтримку суспільства, діє у Фінляндії. Міжнародна неурядова організація по боротьбі з корупцією «Трансперенсі Інтернешнл» визначає її як одну з найменш корумпованих країн світу. Згідно з положеннями Кримінального кодексу Фінляндії за вчинення дій, що можуть кваліфікуватися як корупція, передбачено санкції від штрафу до ув'язнення строком до чотирьох років залежно від ступеня суспільної небезпеки злочину [1].

У галузі боротьби з корупцією у Бельгії пішли не лише традиційним репресивним шляхом – установлення кримінальної відповідальності за корупційні діяння, а також подбали про попередження корупції. Так, ця проблема знайшла своє відображення у межах реформи COPERNIC (модернізації державного управління), зокрема у реформі сектору фінансового контролю.

Корупційні діяння караються за Кримінальним кодексом Швейцарії. Важливу роль у боротьбі з корупцією відіграють національні програми по боротьбі з корупцією, прийняті урядами багатьох держав світу. Першочергову увагу в цих програмах приділено створенню механізмів та системи ефективного контролю, у т. ч. і за роботою недержавних організацій та широкого спектра незалежних засобів масової інформації. Незважаючи на актуальність цього питання, в Польщі донедавна не було відповідного правового акта у сфері протидії корупції. Тривалий час юристи-практики вважали достатніми норми права, закріплені в Кримінальному кодексі країни. Проте наприкінці 2002 року уряд Польщі затвердив Державну програму боротьби з корупцією під назвою «Антикорупційна стратегія». На виконання цієї програми створена й працює Надзвичайна кодифікаційна комісія сейму, яка готує зміни до Кримінального, Кримінально-процесуального та Кримінально-виконавчого кодексів [2]. Крім того, з 24 серпня 2006 р. набув чинності Закон про «Центральне антикорупційне Управління (ЦАУ, Centralny Urząd Antykorupcyjny)». Основною метою діяльності ЦАУ є боротьба зі зловживаннями владою та використанням привілеїв для досягнення особистої і майнової користі, а також діяльністю, спрямованою проти економічних інтересів держави.

Суттєву специфіку оцінка корупційних ризиків отримує у країнах, де створено спеціалізований антикорупційний орган, який виконує не лише суто політичні завдання, але й

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

проводить систематичну діяльність у сфері запобігання та протидії корупції на основі специфічних повноважень у системі державних органів. Типовою для багатьох країн Західної Європи є структура спеціалізованих служб у Франції: Центральна рахункова палата (лише виявляє порушення), Служба попередження корупції, Центральна дирекція юридичної поліції, Центральна дирекція загального інформування, Центральний офіс покарання фінансових порушень у фінансовій сфері. Всі ці структури є державними та фінансуються з бюджету, кожна служба працює у визначеній для неї сфері. Одночасно французькі фахівці вважають, що створення спеціалізованих служб і органів по боротьбі з корупцією має розглядатися не як головна мета, а як засіб для досягнення мети.

Урядом Румунії у березні 2003 року створена спеціалізована структура по боротьбі з корупцією – Національна Прокуратура по Антикорупції. В Італії для боротьби з організованою злочинністю, в тому числі й корупцією, створено міжвідомчий спеціальний орган – «Управління розслідувань Антімафія» (ДІА). Наприклад, у Сінгапурі діє спеціалізований структурний підрозділ – Бюро з розслідування випадків корупції. Такий орган має повноваження для проведення слідчих дій і зобов'язаний передбачити комплекс заходів превентивного характеру. А у структурі Міністерства внутрішніх справ Словацької Республіки діє Антикорупційний комітет, до повноважень якого належить проведення превентивних заходів і розслідування фактів корупції серед співробітників міністерства та поліцейських структур країни.

У деяких інших державах повноваження щодо протидії корупції покладено на одну із силових структур або їх розподілено між кількома відомствами. Так, у Словацькій Республіці ліквідовано Центральне координаційне управління боротьби з корупцією та Комітет боротьби з корупцією і створено відділ боротьби з корупцією Секретаріату Уряду Словаччини, основним завданням якого є координація дій міністерств та відомств у сфері боротьби з корупцією.

В основу боротьби з корупцією в Німеччині покладено завдання знищення матеріальної, насамперед фінансової бази злочинних угруповань. Це досягається двома шляхами: конфіскаційним (конфіскація майна) і створенням належної правової бази для унеможливлення «відмивання» «брудних» грошей. Серед антикорупційних механізмів, які запроваджуються в Німеччині, варто назвати намір створити реєстр корумпованих фірм. У цьому напрямку Німеччина йде шляхом іноземного досвіду, зокрема ізраїльського. Його суть полягає в тому, що фірма, яка включена до такого реєстру, позбавляється права виконувати будь-які державні замовлення, стає об'єктом більш пильної уваги з боку правоохоронних органів.

Досвід боротьби з корупцією у Німеччині та Словаччині свідчить про ефективність задіяння громадськості для боротьби з корупцією. Зокрема, відомство кримінальної поліції федеральної землі Нижня Саксонія впровадило прийом анонімних повідомлень від громадян про економічні злочини. Таке рішення було прийнято за результатами пілотного проекту, під час якого за чотири місяці до вищезазначеного спецпідрозділу, який складається всього з 9 працівників прокуратури та 33 поліцейських, надійшло 184 повідомлення. Карні справи було відкрито у 124 випадках, з яких 30 % стосується справ щодо корупції.

У структурі Міністерства внутрішніх справ Словацької Республіки діє Антикорупційний комітет, до повноважень якого входить проведення превентивних заходів та розслідування фактів корупції серед співробітників міністерства та поліцейських структур країни. З метою отримання інформації про посадові злочини та локалізації цього явища у правоохоронних структурах установлено спеціальну телефонну лінію, по якій громадяни країни можуть повідомляти про відомі їм протиправні дії правоохоронців. Одночасно в міжнародній інформаційній мережі Інтернет створено веб-сторінку, де охочі

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

можуть висловити свої пропозиції щодо необхідних заходів по боротьбі з корупцією в державних установах.

Тобто корупційні ризики оцінюються виключно спеціалізованим антикорупційним органом, що забезпечує незалежність та неупередженість оцінки. Основним результатом оцінювання стають конкретні рекомендації щодо усунення виявлених проблем. Звичайно такі рекомендації передбачають: створення спеціальних планів реформування процедур, удосконалення систем внутрішнього контролю та звітності, поліпшення якості регламентуючих документів, підвищення прозорості прийняття рішень тощо [7].

Крім того, в деяких державах у боротьбі з корупцією активно використовуються різноманітні громадські організації. Зокрема, у Швеції незалежний моніторинг за рівнем корумпованості в тих чи інших сферах суспільства проводить створена 1994 року громадська організація «Демократичний аудит», яка об'єднує в собі провідних шведських політологів, економістів та інших науковців. Поряд із моніторингом стану розвитку демократичних свобод у шведському суспільстві ця організація вивчає специфічні питання, у т. ч. пов'язані з корупційними ризиками.

Безпосередньо корупційні ризики у Великій Британії відстежує так званий Комітет Нолана, який було засновано в жовтні 1994 року. Його зусилля зосереджені на основних ділянках громадського життя, які викликають найбільшу стурбованість громадськості: це члени парламенту, які працюють консультантами фірм, що прагнуть впливати на державну політику; це колишні міністри та інші посадові особи, що працюють у тих галузях індустрії, регулюванням яких перед тим займалися в уряді, та інші аспекти громадського життя. В юридичній науці відповідна політика держави щодо проведення антикорупційних заходів і подолання такого явища в державі дістала узагальнену назву «культура прозорості».

Існування методології MARC та спроби її імплементації в окремих країнах не є свідченням вирішення проблеми, оскільки поки що рано робити висновки про ефективність запропонованої моделі та про можливість її використання в Україні.

Отже, за кордоном антикорупційне законодавство розвивається у бік використання всього арсеналу правових засобів боротьби (не тільки кримінально-правових) і з акцентом на попередження. Вирішення проблеми корупції є одним із пріоритетів для українського суспільства на сьогоднішньому етапі розвитку держави.

Зрозуміло, що повного подолання та викорінення корупції досягти неможливо, тому що ще, як це підкреслював Шарль Монтеск'є, «...відомо вже з досвіду віків, що будь-яка людина, яка володіє владою, схильна зловживати нею, і вона буде йти у цьому напрямку, доки не досягне належної їй межі» [1].

Висновки. Проведений аналіз особливостей боротьби з корупційними злочинами у країнах Європейського Союзу, Японії, США та інших країнах дозволяє сформулювати уявлення про основи передової національної антикорупційної стратегії, розвиток якої необхідний у сьогоденні України, та визначити її роль у системі економічної безпеки підприємств. Підсумовуючи аналіз практики розроблення та впровадження методик оцінювання корупційних ризиків у деяких європейських країнах, можна зосередити увагу на таких положеннях:

1. Засади та зміст методології значною мірою визначаються ступенем сформованості, системності та цілісності національної антикорупційної політики.

2. Основою галузевої методики має бути визначення трьох типів корупційних ризиків. По-перше, стандартні ризики корупціогенності нормативно-правової бази; по-друге, специфічні ризики, обумовлені предметом правового регулювання; по-третє, ризики адміністрування та організації поточної діяльності, що безпосередньо не пов'язані з чинним законодавчим регулюванням відповідної сфери.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3. Основними методами оцінювання ризиків мають бути: а) аналіз нормативно-правової бази за спеціальною процедурою і на основі стандартних критеріїв та показників; б) опитування експертів та персоналу відповідних органів.

4. Оцінювання корупційних ризиків передбачає існування кількох ступенів оцінювання: а) на рівні розробників проектів нормативних актів (як формалізована самооцінка); б) на рівні спеціалізованих підрозділів (як базова офіційна експертиза перед прийняттям відповідного акта); в) на рівні громадської (неофіційної) експертизи, яка забезпечується існуванням прозорої процедури нормопроекування та доступністю інформації для громадськості; г) на рівні «контрольної експертизи». Жорстка підзвітність осіб, які наділені владними повноваженнями, перед реально незалежним органом, що здійснює моніторинг чистоти діяльності державних службовців, а також наділений повноваженнями щодо притягнення до відповідальності посадовців незалежно від їх місця в ієрархічній структурі влади.

5. Потребує дослідження проблема незалежності судової влади. Такий підхід всебічно ілюструє правоохоронна система Італії, США, Великобританії, Франції та інших країн.

Список використаних джерел

1. *Чепелюк В.* Досвід зарубіжних країн у боротьбі з корупцією [Електронний ресурс] / В. Чепелюк. – Режим доступу : <http://uspishnaukraina.com.ua/strategy/69/244.html>.
2. *Соснін О.* Про необхідність використання світового досвіду в боротьбі з корупцією у вітчизняній практиці / О. Соснін // Віче. – 2014. – № 1. – С. 17.
3. *УНІАН* останні новини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unian.net/ukr/news/news-382036.html>.
4. *Gryshova I.* Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness / I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5–6. – С. 24–27.
5. *Гришова И. Ю.* Социально-экономическое развитие предприятий в контексте решения экономических конфликтов / И. Ю. Гришова, Л. Е. Лебедь // Актуальные проблемы экономики и управления. – 2015. – № 2. – С. 33–37.
6. *Язлюк Б. О.* Обґрунтування інноваційних шляхів структурно-функціональних параметрів модернізації економіки України як основу створення міжнародної конкурентоспроможності / Б. О. Язлюк // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Серія. Економіка. Проблеми економічного становлення. – К. : АПіСВ ФПУ, 2014. – № 1 (69). – С. 61–70.
7. *Митяй О. В.* Альтернативні джерела підтримки та зміцнення економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери / О. В. Митяй, О. А. Хлистун // Інноваційна економіка. – 2015. – № 2. – С. 12–19.
8. *Крюкова І. О.* Формування фінансової безпеки агропромислових підприємств / І. О. Крюкова // Облік і фінанси АПК. – 2012. – № 4 (58). – С. 41–45.
9. *Крюкова І. О.* Система фінансової безпеки та механізм нейтралізації ризиків економічної діяльності / І. О. Крюкова, Е. В. Ніколюк, В. В. Лебедева // Матеріали науково-практичної конференції «Наука та суспільство» (21–22 березня 2013 р.). – Лондон, 2013. – С. 244–258.
10. *Financial mechanism of economic security company* / T. Shabatura, I. Grishova, A. Galitsky, S. Stoyanova-Koval, V. Zamlynsky, M. Shcherbata, T. Butenko // The collection includes material reports 3rd International Scientific and Practical Conference “Science and Society” held SCIEURO in London 20–21 March 2013. – P. 160–180.
11. *The economic security of the enterprise: the nature and components* / T. Shabatura, V. Butenko, T. Butenko, M. Shcherbata // The collection includes material reports International Scientific and Practical Conference [“Science progress in European countries: new concepts and modern solutions”] (Stuttgart, Germany, March 28, 2013). – Germany : by ORT Publishing (Germany) in association with the Center For Social And Political Studies “Premier” (Russia), 2013. – P. 78–80.